

De verhouding tussen een beweging en haar geschiedenis - een bewogen verhouding ?

Toespraak bij de uitreiking van de Visser-Neerlandiaprijs
aan de Vereniging voor Wetenschap en het tijdschrift Wetenschappelijke Tijdingen,
Gent 14 november 1998.
door prof. Matthias E. Storme, algemeen voorzitter Verbond der Vlaamse Academië.

(1.) Alle verhoudingen in acht genomen voel ik mij vandaag een beetje als de erfgenaam die aanwezig is bij de bekroning van een boek met bijdragen over de geschiedenis van het erf dat hij bewerkt en van zijn voorouders, die dat voor hem deden, maar dan wel een boek waarvan de redacteurs bovendien ten dele ook kleinkinderen zijn van diezelfde grootvader, of toch aanverwanten. Met die belangrijke nuance dat de kleinzoon diegene is die het Hof, het *Anwesen* van de grootvader heeft overgenomen, en de grond tot nieuwe oogsten poogt te bewegen, terwijl de neven van redacteuren daarentegen, van het verleden hun beroep hebben gemaakt. *Vita activa* en *vita contemplativa*. Kan het anders zijn dan dat er tussen beiden steeds een zekere spanning zal zijn ? En dat er voor de redacteur zelf een inwendige spanning bestaat tussen zijn professionele drang naar afstandelijkheid enerzijds en zijn familieband met het onderwerp anderzijds ? Wat is de verhouding tussen de erf-kleinzoon en zijn kozijn-historicus ? Wat is de verhouding tussen de boer en de wetenschapper ?

(2.) Op het eerste gezicht is die eenvoudig. Er is een fundamentele differentie. De historicus wil beschrijven *was wirklich gewesen ist*; het verleden is een object van zijn studie. De boer wil dat het erf vruchten draagt, hij ploegt voort en wil oogsten : zijn handelen is op de toekomst gericht. Het verleden ervan interesseert hem voor zover het nuttig is : de ervaring die het werk lichter maakt, de historische aspecten die hij kan uitbaten om zijn vruchten duurder te verkopen. Boven de dadelijke nuttigheid uit kan het verleden zijn leven aangener maken, een element van zijn uitmaken bij zijn werk. Zo ook is voor de Vlaamse beweging de geschiedenis een bron van argumenten en middelen, die hij kan gebruiken in zijn handelen en streven, en een vertrouwde omgeving waarin hij zich wellicht wel eens wil koesteren. Symbolen zijn sterke wapens. Het zijn ook bakens die het handelen vandaag, de *vita activa* structureren en dus zin geven.

De verhouding bestaat niet alleen uit een verschil in perspectief, ze kan zelfs vijandig zijn. Ook wanneer de historicus zich belangeloos opstelt zal zijn beeld, dat niet bedoeld is om de huidige betekenis van het verleden weer te geven, konflikteren met het beeld van de erfgenaam. De afstandelijkheid die het ideaal is van de historicus is immers niet zozeer de afstandelijkheid ten opzichte van zijn onderwerp - in zekere zin moet hij er juist in slagen die afstand te overbruggen en zich in zijn onderwerp in te leven - maar de afstandelijkheid ten opzichte van de huidige betekenis van zijn onderwerp. Dit laatste betekent natuurlijk niet dat een historicus niet ook de *Wirkungsgeschichte* van zijn onderwerp zou behandelen, datgene wat door het verleden is teweeggebracht, zowel rechtstreeks als door de intellectuele receptie ervan - ook dat is immers reeds het verleden, dat pas stopt met het ogenblik van nu en dus eigenlijk nooit stopt, vermits dat ogenblik van zopas nu ook al verleden is. Soms wordt die *Wirkungsgeschichte* zelfs juist beoefend om afstand te kunnen nemen van de hedendaagse werking. Misschien wil de kozijn zelfs meer afstand nemen precies om zijn onafhankelijkheid te bevestigen, al wil hij evenmin ondankbaar zijn. Het kan zover komen dat de historicus van zijn kant vindt dat de bebouwer er niets vanaf weet en dat de ver-

halen die hij over het verleden vertelt nonsens zijn, terwijl de *cultivator* vindt dat de verhalen die de historicus uit die oude papieren haalt, geen nuttige kennis zijn voor zijn cultuur en de oogst die hij verlangt. En wat wanneer de boer zelf uit louter interesse zijn geschiedenis van het Hof gaat schrijven, de overlevering te boek stelt en zijn verhaal als onwetenschappelijk ziet worden afgekraakt. Diegenen onder U die zich met de geschiedenis van de Vlaamse Beweging bezighouden zullen op elk van deze typesituaties wel namen kunnen kleven.

(3) Bij nader toezien blijkt de verhouding evenwel niet zo eenvoudig. Immers, ook de gerichtheid van de historicus op het verleden is natuurlijk vanuit het heden aangestuurd. De drijfveer van de historicus is een interesse, een belang dat hij vandaag heeft. Dat belang kent vele gradaties. Het kan inderdaad bestaan uit een dorst naar kennis, een wil tot begrijpen. Het kan de bedoeling zijn zelf uit de geschiedenis te “leren”. Maar het komt ook vaak voor dat historici willen oordelen over het verleden. Of meer nog, dat zij het verleden willen gebruiken om het heden te rechtvaardigen of te bekritisieren, om invloed op het heden uit te oefenen met historische argumenten, om de erfgenamen van hun onderwerp te legitimeren of verdacht te maken. Is in het laatste geval de historicus niet zelf een boer, een konkurrent van de erfgenaam van zijn onderwerp, die liefst de zittende erfgenaam wil wegpesten? Die konkurrent kan zelfs zeer goed ook de kleinzoon zijn van dezelfde grootvader. Zijn er geen kleinkinderen van Vlaamse bewegers die Belgicistische historici zijn geworden? En omgekeerd? Overigens, zelfs wanneer de drijfveer louter kennis is, dan nog is de interesse vaak door het heden aangestuurd. De geschiedkundige interesse, en dus de geschiedschrijving, is een kind van zijn tijd, alleen al in de keuze van de onderwerpen bv. Als we aldus de gradaties bekijken in de drijfveren van historisch onderzoek, dan kunnen die vrij extreem zijn in de ene of andere zin; meestal liggen ze tussen beide uiterste posities in, wat maakt dat de mooie theoretische differentie van daarnet wegdeemstert.

En zien we niet omgekeerd dat de activist van vandaag, of hij zich nu in het flamingante kamp bevindt of elders, vaak mede door het verleden is geïnspireerd - soms door zijn persoonlijk verleden of datgene van de groep waarmee hij zich identificeert. Ook hier zien we alle gradaties, gaande van de situatie waarin het verleden slechts aanwezig is als een ervaring, waaruit men kennis put voor de actie, tot de situatie waarin de actie er slechts toe strekt revanche te nemen op het verleden, het onrecht te wreken waarmee men zich identificeert. Dat dit tragische vormen kan aannemen, beschreven de oude Grieken reeds meesterlijk. De boer of activist wordt in dit geval een historicus die het verleden wil herschrijven, en voor wie de onpartijdige historicus een dwarsligger is die hem hindert in zijn streven.

Los van de meer ekstreme gevallen waarin de historicus puur partijdig en dus een valsspelende activist is of de activist een onverbeterlijk nostalgicus die geen ruimte laat voor de toekomst, is het nog steeds zo dat de historicus interesse van het heden nodig heeft voor zijn werk, ja slechts tot zijn recht komt indien er in het heden een interesse bestaat voor zijn werk, interesse die zelden zuiver wetenschappelijk zal zijn; en dat de activist niet in het historisch luchtledige ageert, in welk geval hij geen invloed zou hebben, ja maar tot zijn recht komt indien er ook los van zijn streven daadwerkelijk een historische voedingsbodem is voor zijn streven.

(4) De fundamentele differentie tussen de historicus en de activist wordt dan ook ten eerste gemilderd door de betrokkenheid op elkaar van historiek en pragmatiek. Zonder die betrokkenheid is noch het ene, noch het andere zinvol. De totaal gedesinteresseerde geschiedschrijving - de geschiedschrijving die geen enkele betrokkenheid heeft op de interesse of behoefte van het heden

- is tot desinteresse en dus irrelevantie veroordeeld. De volslagen ahistorisch agerende activist - de uchronist - wordt al gauw door de geschiedenis ingehaald : *chassez l'histoire, elle revient au galop*. De terugkeer van de "historische realiteit" doet de utopie of uchronie de das om.

De vraag blijft echter hoe deze wederzijdse betrokkenheid zinvol gestalte te geven. Laat mij pogen daartoe enkele elementen aan te brengen.

(5) Indien het juist is dat de geschiedwetenschap verschraalt indien ze slechts geïnteresseerd is in de mode van de tijd, dan verschraalt ze evenzeer als ze helemaal niet dienstbaar is aan het heden, niet helpt bouwen aan historisch bewustzijn dat een drijfveer is voor handelen met het oog op een toekomst. De historicus mag gerust meehelpen aan het opbouwen van een historisch beeld dat dienstbaar is aan de toekomst, zolang het een zinvol beeld blijft. Het spreekt vanzelf dat de historische interesse voor bv. de rol van de vrouw, de arbeider, de Vlaming, de seksualiteit in bepaalde periodes van het verleden door moderne emancipatiebewegingen is aangestuurd. Dat vanuit deze interesse een nieuw licht wordt geworpen op de geschiedenis, is niet zinloos. Hedendaagse problemen kunnen precies zinvoller worden behandeld wanneer men inzicht heeft in de geschiedenis ervan.

Hedendaagse interesse beantwoorden betekent nog niet die interesse naar de mond praten. De historicus wil nog altijd de geschiedenis voor zichzelf laten spreken en moet vermijden om bepaalde opvattingen voor het heden te willen bewijzen. Onzinnig wordt het vooral wanneer men de geschiedschrijving gaat gebruiken als een afrekening met het heden, wanneer men huidige personen, groepen of gedachten verdacht gaat maken door ze te associëren met zaken uit het verleden, die op hun beurt veroordeeld worden op grond van de gevolgen die ze historisch zouden gehad hebben, gebruik makend van een simplistisch monokausale visie op de geschiedenis. Dit soort *suspicion rétro-active*¹ wordt heden ten dage anders wel gegenereerd door de terreur van de *political correctness*. Een al even grote onzin bestaat daarin, bij wet te dekreteren wat de historische waarheid is; men mag eerbied eisen voor symbolen en betekenissen, men mag belediging straffen, maar het is onzinnig om eenieder het geloof in bepaalde historische feiten op te leggen of het loutere gebruik van bepaalde symbolen te verbieden. De geschiedenis is ook niet te herleiden tot dat ene hedendaagse gevolg dat men er meent uit af te leiden; de rijkdom van het verleden is steeds groter dan wat wij ervan gemaakt hebben. Mensen en dingen in het verleden mogen niet worden herleid tot hun rol als voorlopers van iets wat later is gebeurd, waarbij wij met het "geluk en gelijk van de later geboren" het altijd beter menen te weten en hen vanuit de *Wirkungsgeschichte* die we hen achteraf toeschrijven verketteren.

Het is goed dat historici steeds opnieuw visies op hetzelfde verleden ontwikkelen, doch dan wel om op dat verleden een nieuw licht te werpen, en niet om onder dat mom slechts diegenen die op de vorige visie bouwden de grond onder de voeten te proberen trekken. Ook wanneer het goed is dat wij op grond van de hedendaagse interesse het verleden steeds opnieuw anders belichten, laat ons ervan bewust blijven dat het steeds altijd maar om één perspectief op dat verleden gaat, en dat dat verleden uiteindelijk in zijn eigen recht staat, dat het niet de taak van de historicus is om te oordelen en te veroordelen. *Jede Epoche ist unmittelbar zu Gott*, naar het woord van Ranke; laat dus God oordelen, niet de historicus. Beschouw mogelijks de geschiedenis zelf als rechtbank ("*Weltgeschichte ist Weltgericht*"), maar dan niet de geschiedenis gereduceerd tot de waarheid van het heden. Het is een totalitaire verleiding om de geschiedenis absoluut te willen doen passen in onze schema's van goed en kwaad, waar ze ons in tegendeel de relativiteit moet leren zien van

---

¹ De term komt van J.M. DOMENACH, "La suspicion rétroactive", in *Catholica* 1995, (57) 60.

onze hedendaagse schema's van goed en kwaad.

(6) Aan de andere zijde is kulturele of politieke actie op zand gebouwd als ze niet historisch onderbouwd is. Maar historisch onderbouwd zijn is iets anders dan zich in de actie geheel door dat verleden laten bepalen en beheersen, zodat men het zicht op de toekomst verliest. Men moet inderdaad vermijden, met de woorden van collega Defoort, slechts aan de toekomst te werken vanuit een heden dat volledig is opgevuld met verleden, niets en nooit te vergeten en aldus opgezaaid te zitten met herinnering die dwingend en overweldigend is voor het heden. Een volk moet inderdaad in staat zijn haar geschiedenis te koesteren zonder er haar heden in te koesteren. De verantwoordelijkheid die men tegenover zijn volk heeft, bestaat er niet in een "historische opdracht te vervullen" in de zin van een opdracht uit het verleden waar te maken, een droom of testament van de voorouders uit te voeren, maar wel om met eerbied voor die voorouders de opdracht van vandaag, voor de huidige en komende generaties te vervullen. Tegenover diegene die ons voorgingen hebben wij een plicht van dankbaarheid, niet van slaafse navolging. Hen danken kunnen wij slechts door hun gedachten te herdenken, opnieuw te denken en dus verder te denken.

(7) Een delikaat punt voor dit evenwicht tussen dankbaarheid en vooruitzien betreft de omgang met symbolen, en vooral dan met personen en feiten uit het verleden die tot symbool zijn geworden. En wat is de betekenis van een verhaal over het verleden, dat intussen ook deel van de geschiedenis is geworden? Dat verhaal zal nooit helemaal beantwoorden aan dat wat "werkelijk" gebeurd is, en toch is het verhaal evenzeer werkelijkheid als dat zogezegd werkelijke verleden. Het verhaal over het verleden is zelf ook een historisch feit - dat overigens als dusdanig ook voorwerp is van geschiedschrijving (ideeëngeschiedenis en historiografie) - dat een symbolische maatschappelijke rol vervult die niet te herleiden is tot de rol om het verleden louter af te spiegelen. Het historisch verhaal, kind van zijn tijd, is als cultuurprodukt uitdrukking van kollektieve ervaring en streven. Het verhaal schept een realiteit van betekenis die van een andere aard is dan de historische realiteit - of het gebrek eraan - van de feiten waarover het verhaal gaat. Deze realiteit is misschien minder wetenschappelijk, maar daarom niet minder reëel dan de "historische waarheid", die toch maar een deeltje van de werkelijkheid is. Het geschiedwetenschappelijk perspectief is maar één aspect van de "*social construction of reality*" die de mens maakt om te leven en het leven door te geven.

Is het de taak van de intellectueel om dat verhaal te doorprikken, als onhistorisch af te doen? Ja en nee. Het is de taak van de historicus om na te gaan of het verhaal historisch kan worden gestaafd of niet. Maar het is ook de taak van de intellectueel in het algemeen om de ervaring van zijn volk te representeren, d.i. op te tillen, begrijpelijk te maken, kortom de betekenis die is ontwikkeld in de cultuur waarin hij of zij is opgegroeid - en dus het "symbolische"-, door te geven. Het is de taak van de intellectueel om de betekenis van het verhaal - die van een andere orde is dan de historische realiteit van de verhaalde feiten - inzichtelijk te maken en te hertalen voor de huidige en komende generaties. Het is niet de taak van de intellectueel, ook niet van de historicus, om het verhaal te ontmaskeren, de betekenis ervan te vernielen, wel om te nuanceren, om duidelijk te maken dat het verhaal van een andere orde is dan een historische waarheid, maar daarom niet waardeloos.

De Amerikaanse theoloog B. MACK (Claremont School of Theology) heeft vrij uitvoerig proberen aan te tonen dat de Jezuspersoon van wie de meeste nieuwtestamentische uitspraken afkomstig waren - en die duidelijk door het hellenisme, en meer bepaald de filosofie van de cynici

was beïnvloed - onmogelijk de biografie had die evenzeer in de Evangelies wordt gegeven, en dat dus de Christus van de evangelieverhalen in die zin historisch niet heeft bestaan. Deze besluiten van zijn historisch onderzoek deden voor hem geen afbreuk aan de betekenis van het evangelie en hij heeft er zijn geloof niet door verloren².

Op dezelfde wijze moet het mogelijk zijn aan te tonen dat het overgeleverde beeld van de Guldensporenslag als een strijd van wat wij nu Vlaanderen noemen, historisch niet klopt, zonder op enige wijze afbreuk te doen aan de betekenis die dit beeld of verhaal van de Guldensporenslag, zoals het in later eeuwen, en vooral in de negentiende eeuw werd ontwikkeld, vandaag heeft als symbool van de emancipatie van het Vlaamse volk in de negentiende en twintigste eeuw. De realiteit die dit verhaal uitdrukt is van een andere orde dan een historische realiteit, maar daarom niet van een mindere. En die betekenis geeft men door door het verhaal door te vertellen, over te leveren als deel van de mythologie van een gemeenschap. Evenmin verliest een grafmonument zijn betekenis wanneer de persoon in kwestie er niet lijfelijk onder begraven ligt. Verhalen, mythen en monumenten zijn *lieux de mémoire*, geen *lieux de faits*.

We leven natuurlijk in een tijd waarin de interesse voor de maatschappelijke betekenis van de overgeleverde regels, verhalen en symbolen vermindert en plaats maakt voor de behoefte ze veeleer te “ontmaskeren”, dit is te herleiden tot de “bijbedoelingen” die de auteurs van het verhaal ermee zouden hebben gehad. Ook dat is weer een praktijk van *suspicion rétro-active* : men durft de betekenis van het verhaal niet frontaal aanvallen, omdat die betekenis te zeer verworteld zit in de kollektieve ervaring, en men gaat dus maar de auteurs ervan verdacht maken om op die manier uiteindelijk diegene die vandaag het verhaal doorgeven te treffen. Deze ontmaskeringsdrift, die geenszins van een “wetenschappelijke” maar veeleer van een ideologische ingesteldheid getuigt, slaat soms helemaal op hol, wanneer men vanuit deze reductie dan maar ook de hele realiteit, waarop het verhaal een antwoord bood, gaat ontkennen. Als men ertoe komt te beweren dat de Vlaamse kwestie een uitvinding was van een handjevol gefrustreerde intellectuelen die daarmee enkel zichzelf belangrijk wilden maken, en meer algemeen dat nationale problemen een uitvinding zijn van het nationalisme in plaats van omgekeerd³, dan is dat even absurd als zeggen dat de sociale problemen door de socialistische beweging zijn uitgevonden of vrouwenproblemen door de feministische beweging zijn uitgevonden⁴. Laat ons misschien de vraag centraal stellen waarop daden uit het verleden een antwoord waren, meer dan de bedoeling van de handelende. Op dezelfde wijze ligt voor de activist de normatieve betekenis van het verleden enkel in de betekenis die ze vandaag in de vorm van “geschiedenis” voor vandaag kan hebben, en is de intentie van de auteurs niet bepalend. Misschien is deze laatste opvatting bepaald door mijn vorming als jurist en dus bartolist - *nemo iurista nisi bartolista* - niemand is een goed jurist als hij niet creatief met zijn bronnen omgaat, maar soortgelijke overtuigingen zijn ook te vinden in de theologie, de kunstkritiek, en ander hermeneutische disciplines, waaronder m.i. ook de geschiedwetenschap.

Alles bij elkaar genomen ben ik ervan overtuigd dat de taak van de historicus en die van de geëngageerde toch veel gemeenschappelijks hebben. Beiden hebben een maatschappelijke verantwoordelijkheid, die erin bestaat de betekenis van het ontvangen erfgoed te verduidelijken, en

---

² B. MACK, *The lost gospel, The Book of Q and Christian Origins*, Shaftesbury 1993. Voor recente bijdragen over het boek Q, zie het *Festschrift James R. Robinson, n From Quest to Q*, Peeters Leuven 2000.

³ Deze wordt door vele anti-nationalisten aan GELLNER toegeschreven GELLNER is echter een stuk genuanceerder - zie bv. “Aus den Ruinen des Großen Wettstreits. Bürgerliche Gesellschaft, Nationalismus und Islam”, 46. *Merkur. Deutsche Zeitschrift für europäisches Denken* 1992, (647) 653, alsook *Nationalism*.

⁴ Vgl. R. VAN CAENEGEM, in *De lectuur van het verleden*, p. (441) 449-450.

het erfgoed te bewerken, dus ook te her-denken. Dit her-denken is, zoals gezegd, de gepaste vorm van dankbaarheid.

Deze dankbaarheid betuigen wij vandaag aan de Vereniging voor Wetenschap en aan Wetenschappelijke Tijdingen omdat zij de geschiedenis van de Vlaamse Beweging hebben her-dacht. Collega Defoort zal zo dadelijk de *laudatio* uitspreken. Hij zal wellicht in herinnering brengen dat de Vereniging in den beginne beoogde op ruimere schaal aan wetenschapspopularisering en volksopvoeding te doen. Misschien kan de Vereniging voor Wetenschap ook dat erfgoed van onder meer Mc Leod en Goossenaerts op één of andere manier helpen doorgeven; het Verbond der Vlaamse Academici staat er in ieder geval open voor. En meer algemeen heeft de Vlaamse Beweging ook nood aan een denktank-studiedienst van onder meer historisch geschoolden. Het intellectuele kapitaal daarvoor is hier vandaag zeer zeker aanwezig.